

levîler'de biat töreninde tâlibe tekbir getirilerek sikke giydirilir; musafaha yapılmaz. Bununla beraber Mevlevîlik'te de ilk zamanlarda musafaha bulunduğundan daha sonraki dönemlerde bu tarikatta da biat merasiminde musafaha yapmaya cevaz verilmiştir (Ankaravî, s. 34).

Biat tâlibin şeyhine mânevî bağlılık ve teslimiyetini simgeler ve bu yolla mürşidin mânevîyatından tâlibin kalbine akan feyiz onu psikolojik olarak yeniler. Tâlibin elinin üstünde şeyhin eli bulunduğu gibi şeyhin elinin üstünde tarikat pîrinin eli bulunduğu ve tarikatın silsilesiyle bu durumun Hz. Peygamber'e kadar ulaştığı kabul edilir. Bu sebeple şeyhin eli aynı zamanda Hz. Peygamber'in, onun eli de "yedullah" sayılmış (bk. el-Feth 48/10) ve bu anlayış "el ele, el Allah'a" deyişiyle ifade edilmiştir.

Biat tam anlamıyla şeyhe bağlılık sözleşmesi olduğundan biatı bozmanın mânevî sorumluluğu da ağırdır.

Tasavvufun ilk dönemlerinde sûfiler arasında yukarıda tasvir edildiği şekilde bir biat töreni uygulaması olmadığından tasavvufun kaynak niteliğindeki ilk eserlerden bu konuya yer verilmemiştir. Sühreverdî'nin de işaret ettiği gibi bu dönemlerde hırka giyme töreni biat yerine geçiyordu ('*Avârîfû'l-ma'ârif*, s. 95). Biat uygulaması ise tarikatlar döneminde yaygınlaşmıştır (bk. AHİD; HIRKA).

BİBLİYOGRAFYA :

Ca'fer Seccâdî, *Ferheng*, Tahran 1350 hş., s. 108; Sühreverdî, '*Avârîfû'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 95; Necmeddin-i Dâye, *Mirşâdû'l-'ibâd*, Tahran 1365 hş., s. 275-280; Ankaravî, *Minhâcû'l-fukarâ*, Bulak 1256, s. 34 vd.; Kuşâşî, *es-Simtû'l-mecîd fî telkînî'z-zîkr li-ehli't-tevhîd*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1197/1; İsmâil Hakkı Bursevî, *Temâmû'l-feyz*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 244, vr. 23^a-25^b; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, "*el-Kavlû'l-cemîl fî beyânî serâ'î's-sebîl*", *Şekâfetü'l-Hind*, IV/3, New Delhi 1953, s. 38-40; Muhammed Mehdi er-Revvâs, *Merâhilû's-sâlikîn*, Kahire 1325, s. 83-88; Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, İstanbul 1981, s. 39, 41; Mehmed Nûri Şemseddin en-Nakşibendî, *Miftâhu'l-kulûb*, İstanbul 1284, s. 8-10; Harîrîzâde, *Tibyan*, I, vr. 4^a, 5^a-7^b; Gümüşhânevî, *Câmi'u'l-uşûl*, İstanbul 1276, s. 61; *Risâle-i Bahâiyye*, İstanbul 1328, tür.yer.; Mehmed Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1341, s. 222-226; Elbir Nasrî Nâdir, *et-Taşavvufû'l-İslâmî*, Beyrut 1960, s. 33-34; Abdülbâkî Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânî*, İstanbul 1963, s. 133; Fâruk Hamâde, "*Vüfûdû'l-bey'â*", *Menâhil*, XXXII, Rabat 1985, s. 256-285; XXXIII (1985), s. 320-338; XXXIV (1986), s. 216-249.

OSMAN TÜRER

BİBERİYYE

(بیسریه)

Nakşibendiyye'nin
Hâlidîyye kolunun tesiri altında
Tarsus çevresinde Halil Derelioglu
(ö. 1933)

adlı birinin önderliğinde
ortaya çıkıp kısa bir süre sonra
ortadan kalkan tasavvufî bir hareket
(bk. HÂLİDİYYE).

BİBİ

Eski Türk devletlerinin bir kısmında
yüksek rütbeli kadınların
isimlerinin başında unvan olarak
kullanılan bir kelime.

Aslının Eski Türkçe bûbi "hanım" veya Farsça bîve "dul kadın" olduğu ileri sürülen kelimenin, birçok dilde bulunabilecek bir "lallwort" (çocuksu kelime) olması da mümkün görülmektedir. Önceleri Farsça'da "evin hanımı, sahabe" anlamında kullanılmıştır. Meselâ son Sâsânî Hükümdarı III. Yazdicerd'in (632-651) kızı Şah Bânû bu unvanı almış ve onun Tahran dolaylarındaki türbesi Bîbî Şah Bânû olarak ün kazanmıştır. Doğu Türkçesi'nde soylu kadınlar için kullanıldığı gibi normal dilde "hanım, büyükanne" karşılığı olarak da kullanılmıştır. XII. yüzyılın ünlü Selçuklu şairi Enverî'nin bir mısraında da geçen bîbî, XIII. yüzyıl boyunca Horasan'da yüksek rütbeli hanımların unvanı olmuştur. Salgurlu prenseslerinden Bîbî Salgom ile Bîbî Terken bunlardır. Özellikle Hârizmşahlar ve Anadolu Selçukluları saraylarında hizmet etmiş olan Bîbî Münecime Hatun bu unvanla bilinmektedir. Onun oğlu olan *el-Evâmîrû'l-'alâ'iyye* müellifi Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî el-Rugadî, kendi adından çok İbn Bîbî şeklinde anesine nisbetle şöhret bulmuştur. Aynı şekilde Şeyh Sâfî'nin iki hanımından biri Bîbî Fâtıma, Timur'un zevcesi de Bîbî Hanım'dır. Bîbî Hanım'ın Semerkant'taki camii ve medresesi de kendi adıyla anılmaktaydı.

Hindistan'ın batısında Seylan adası karışındaki Melibar'da hüküm süren Bîbî Sultan bu unvanı taşıyan son kadınlardandır. Bîbî Sultan XIX. yüzyıl sonlarında İngiliz ve Portekiz baskılarına karşı Osmanlı Padişahı I. Abdülhamid'den birkaç defa yardım istemiş, fakat zamanın ve durumun elverişsizliği yüzünden bu isteğine olumlu cevap verilememiştir.

Bîbî kelimesi Anadolu Türkçesi'nde "kadın, zevce, hala, büyükanne" mânalarına geldiği gibi günümüzde de Anadolu'nun birçok yerinde "hala, teyze, nane", hatta "hindi" anlamlarında kullanılmaktadır. İran'da Künbed-i Kâbüs'un 16 mil batısında, Kurgan yolu ve nehri üzerindeki şehrin adı Bîbî-Şirvan'dır.

Bîbî kelimesi, 1815'te bir ara moda olmuş bir çeşit küçük kadın şapkası için de kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Saray, nr. 2323; Cevdet-Dahiliye, nr. 11.786; Doerfer, *TMEN*, II, 379-382; Räsänen, *Versuch*, s. 75; Vâsîf, *Târih* (İlgürel), s. 228; Cevdet, *Târih*, II, 146-147; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 157-158; Tarama Sözlüğü, Ankara 1963-77, I, 543; *Derleme Sözlüğü*, Ankara 1965, II, 677-678; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri, Salgurlular*, Ankara 1975, s. 95, 99-105, 107-108; Barthold, *İslâm Medeniyeti*, s. 69; TA, VI, 328; Cl. Huart, "Bibi", *IA*, II, 596-597; H. W. Duda, "Bibi", *EI*² (Fr.), I, 1232-1233.

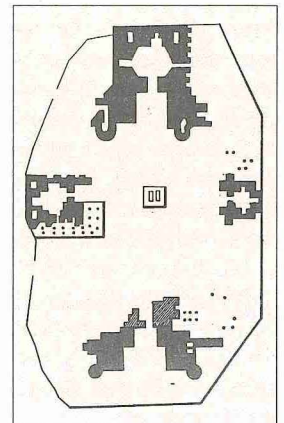

ABDÜLKADİR ÖZCAN

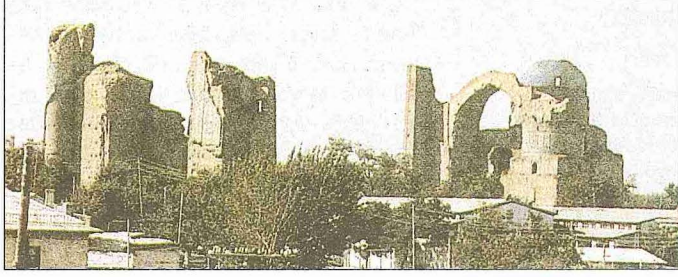
BİBİ HANIM CAMİİ

Orta Asya İslâm mimarisinin
Semerkant'taki en büyük ve en önemli
eserlerinden biri.

Timur'un son yıllarında inşaatıyla bizzat ilgilenerek başşehri Semerkant'ta yaptırdığı devâsâ ölçülere sahip camii, buradaki diğer binalar arasında müstesna bir yer tutmakta ve onun kurmuş olduğu devletin gücü, büyüklüğü ve ihtişamı kadar kendi şahsî gücünü de sembolize etmektedir. Adını, Timur'a "han damadı" anlamındaki küreken (gürkan) unvanının verilmesine sebep olan gözde eşi, Çağatay Hanı Kazan Halîl Han'ın kızı Saray Melik Hanım'ın halk arasındaki lakabından alır. İnşaatına 1399'da başlanan bina 1404 yılında büyük ölçüde

Bibi Hanım
Camii
planı

Bibi Hanım
Camii ve
Medresesi -
Semerkant /
Özbekistan

tamamlanmış, fakat Timur'un ölümünden (1405) sonra bu haliyle kalmıştır.

Bir meşhed-cami ve medrese külliyesi olarak tasarlanan binanın yapılış amacı, Timur'un Hindistan seferi sırasında (1398-1399) kazandığı zaferlerin hâtırasını ebedileştirmektir. Tarihî kaynaklar, Timur'un Ramazan 801 (Mayıs 1399) tarihinde yer tesbit ederek yapım işini başlattığını, fakat batı seferi (1400-1404) sebebiyle Osmanlı ve Memlükler'le savaştığı zaman zarfında inşaata Saray Melik Hanım'ın nezaret ettiğini belirtmektedirler. 1404 yılında seferden dönen Timur eşinin gözetiminde yürütülen inşaat faaliyetinden memnun kalmamış ve binanın taçkapısı başta olmak üzere bazı bölümlerini yıktırarak yeniden yaptırmıştır; yeni taçkapı eskisinden daha geniş ve daha yüksektir. Saray Melik tarafından, Timur'un bir meşhed ve medrese olarak bütünlük arzeden bina planından farklı biçimde yaptırılan medrese bölümünde kendi türbesi de ana bina ile bağlantısı bulunan bir birim halinde ortaya çıkmıştır. Bibi Hanım Türbesi denilen bu türbe caminin karşısına da yer almaktadır.

Yapılışından kısa süre sonra yıpranmaya başlayan bina depremler ve diğer tabiat şartlarının etkileriyle harap olmuş ve meydana gelen tahribata da müdahale edilmemiştir. Zamanla tam bir yıkıntıya dönüşmüş olmasına rağmen bu haliyle dahi âbidevi özelliklerini ve azametini sürdürmüştür. Harabenin ihtisamı, özellikle yukarı doğru yükselen hatlarının, sivri kemerlerinin, kubbelerinin ve eyvanlarının mimari tesiri, mevcut süsleme elemanlarıyla birlikte Semerkant'ı ziyaret eden seyyahları büyülemiş ve onların eserlerine konu olmuştur. Birbirleriyle oranlı ölçüleri, yüksekliği ve tezyinatının göz alıcılığıyla yapıldığı devirde olduğu kadar daha sonraları da övgülere mazhar olan binanın eski günlerindeki görkemli görünüşüne tekrar kavuşturulabilmesi için restore edilmesine başlanmıştır.

Dış ölçüleri 167 × 109 m. olan bina, 87 × 63 m. boyutlarındaki bir iç avlu etrafında teşkil edilmiş bir plana sahiptir. Bu plan şeması, Orta Asya'da mevcut özelliklerle Timurlu mimarisinin genel karakterini gösteren dört eyvanlı plan tipine bağlı bir mimari teşkilâta göre tanzim edilmiştir. Köşelere konulan tahkimat kulesi biçimindeki minarelerle camiye azametli bir görüntü verilmiş, ayrıca ana girişin ve avluya açılan ibadet mekânının eyvan teşkil eden portallerinin yanlarına da birer minare yapılmak suretiyle bu görüntü daha da tesirli hale getirilmiştir. Geniş ve derin bir girinti oluşturan taçkapının teşkil ediliş biçimi mihraba göre ayarlanmıştır ve ana giriş bölümü bina cephesinden dışarı taşmaktadır. Bu bölüm de binanın bütününde olduğu gibi tuğla ve çini mozaik süslemelere sahiptir. Avluya bir eyvan biçiminde açılan giriş bölümünün tam karşısına gelen ana ibadet mekânı girişle aynı eksen doğrultusunda olup tromplar üzerine oturtulmuş bir kubbeyle örtülüdür. Mihrabı ile bütün binanın plan teşkilâtına hâkim olan bu mekân, Timurlu mimarisinin genel özelliği durumundaki dört tarafta girinti yapan sivri kemerlerle belirlenmiş bir kare şeklindedir ve özellikle kubbesi dikkat çekicidir. İç kubbenin üzerini örten yüksek kasnaklı dış kubbe, avlu istikametinde yapılan cephe düzenlemesine göre ana eyvanı teşkil eden girişin 41 m. yükseklikteki âbidevi taçkapısıyla gizlenmiştir.

Binanın dar ekseni üzerinde bulunan ve ibadet mekânından daha küçük ölçülere sahip iki yan mekânın ana kubbeye nisbeten daha mütevazı ölçülerde inşa edilmiş olan kubbeleri de görüntüyü zenginleştirmektedir. Bu yan mekânların kubbeleri gibi eyvanları da küçük bırakılarak ana ibadet mekânının görkemi daha belirginleştirilmiştir. Eyvanlı ve kubbeli kısımların arasında kalan bölümler, sütunlarla taşınan düz çatılı mekânlar halinde tanzim edilerek birer salon meydana getirmişlerdir. Ana ibadet mekânı, sağında ve solunda yer alan yan salonlara birer kapı ile açılırken diğer kubbeli mekânlarla böyle bir bağlantısı yoktur; bu salonlar doğrudan avluya açılmaktadır.

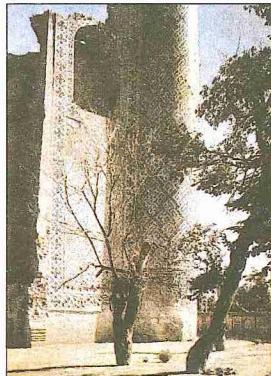
Ana yapı malzemesi olarak tuğlanın tercih edildiği binanın yalnız yan salonlarının sütunları için taş kullanılmış, tezyinatın tamamı tuğla malzemeye göre düzenlenmiştir. Binanın bütününde hâkim olan tuğla süslemelerle çini mozaikler diğer Timurlu yapılarında da görülen göz alıcılıktadır ve binanın ihtişamını artırmaktadır. Çini tezyinatla birleşen kitâbeler yapının süslenmesine önemli ölçüde katkıda bulunurken kullanılan çini kaplama malzemesinin de Semerkant'taki en güzel örneklerden olduğu farkedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. N. Aleskerov v.dğr., *Samarkand*, Taşkent 1970, s. 116-128; A. Papadopoulou, *L'Islam et l'art musulman*, Paris 1976, s. 528; G. A. Pugachenkova, *A Museum in the Open*, Taşkent 1981, s. 111-117; a.mlf., *Chefs-d'oeuvre d'architecture de l'Asie Centrale XIVe-XVe siècle*, Malibu 1981, s. 106, 110; Yolande Crowe, "Central Asia and Afghanistan", *Architecture of the Islamic World* (ed. George Michell), London 1984, s. 261; L. Y. Mankobskaya, *Po Drevnim Gordam Uzbekistana*, Moskva 1988, s. 137-142; Nazmiye Togan, "Temür Zamanında Aristokrat Türk Kadını", *İTİD*, V/1 (1973), s. 5-8; Bernard O'Kane, *Bibi Khanom Mosque*, *Elr*, IV, 197-198.

A. ENGİN BEKSAÇ

Bibi Hanım
Camii'nin
mescid
bölümünün
cephesiyle
cümle kapısı -
Semerkant /
Özbekistan

